

שבועה על המצוות / ח.

הנה, **בגמ'** (ח.) איתא: "מנין שנשבעין לקיים את המצווה שנאמר נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא, אלא הא קא משמע לך דשרי ליה לאיניש לזרוזי נפשיה".
לכאוי, ההבנה הפשוטה בסוגיא היא, ששבועה לא חלה לקיים את המצוות, שמושבע ועומד מהר סיני, אלא הפסי' חידש לזרוזי נפשיה.

אמנם, מצאנו שנחלקו ריב"ב ורבנן **במשנה בשבועות** (כז:): בדין שבועה לקיים את המצוות.
דעת ר' יהודה בן בתירא היא, דשבועה חלה לקיים את המצוות, ויליף לה מק"ו: "מה אם הרשות שאינו מושבע עליו מהר סיני הרי הוא חייב עליו מצווה שהוא מושבע עליה מהר סיני אינו דין שיהא חייב עליה".

דעת רבנן היא, דהשבועה לא חלה: "אמררו לו לא אם אמרת בשבועת הרשות שכן עשה בה לאו כהן תאמר בשבועת מצווה שלא עשה בה לאו כהן שאם נשבע לבטל ולא ביטל פטור".

ובגמ' מתבאר שלמדו דין זה מהפסי' 'להרע או להיטיב'. נראה שלא נחלקו על עצם סברת ריב"ב לפיה שבועה חלה לקיים המצוות, אלא שלמדו מפסי' שאין לשבועה לחול, כלומר, הסברא הפשוטה במשנה היא דשבועה חלה לקיים את המצווה, להפך מהגמ' בנדריים.

יתכן, וסתירה זו היא שהכריחה את רוב הראשונים ללמוד, את שאלת הגמ' בסוגיין 'מושבע ועומד', מפסי' ולא מסברא, ממש כדברי רבנן במשנה.

הר"ן אצלנו **ובעה"מ** (סוף פ"ג דשבועות) למדו בדברי רבנן בשבועות, שהפסי' 'להרע או להיטיב' בא למעט מקרבן, אך 'בל יחל' איכא, כלומר, אף לרבנן הנשבע לקיים מצווה פטור מקרבן, אך לאו איכא.
וכן שאלת הגמ' 'והלא מושבע ועומד מהר סיני', ביאר הר"ן מהפסי' 'להרע או להיטיב' לפטור מקרבן אך לאו איכא.

ויש להקשות **מהגמ' במכות** (כב:): דאיתא התם: "א"ל רבי זעירא לרבי מני, וליחשוב נמי כגון דאמר שבועה שלא אחרוש ביום טוב, התם לא קא חלה שבועה, מושבע ועומד מהר סיני הוא".
מגמ' זו מוכח ששאלת הגמ' איננה רק לפטור מקרבן, אלא לפטור אף מלאו, שאם לא כן יש להוסיף מושבע זה לרשימת הלאוין.

ודוחק לומר ששאלת הגמ' מושבע ועומד שונה בכל מקום. יתכן לישב ע"פ דברי **הרמב"ן שבועות** (כ.). לפיו אם יש קרבן, איסור חל על איסור (ויבאו דבריו בהמשך) פשט מחודש במכות, כיון דמושבע ועומד, לכן ליכא קרבן כדברי הר"ן, ולכן ניתן לומר אין איסור חל על איסור, וליכא אפילו לאו.

הרא"ש והרמב"ן (מלחמות ספ"ג דשבועות) סברו דהנשבע לקיים מצווה, אפילו לאו ליכא, וכ"כ **הרמב"ן עה"ת** (פרשת מטות) הביאו **רעק"א** (בגיליון הש"ס).

הרא"ש אומר (ד"ה והלא מושבע ועומד הוא): "לקיים המצווה ואין שבועה חלה על שבועה דדרשינן לה בשבועות מלהרע או להיטיב דבהטבת רשות איירי ולא בקיום מצווה".
כלומר, הרא"ש למד מהפסי' שאין שבועה חלה כלל, וליכא אפילו לאו.

הרמב"ן בסופו, למד ג"כ כדברי הרא"ש והתוס', שאין השבועה חלה כלל לא לקרבן ולא למלקות, אך טעמו מהפסי "לא יחל דברו" "וחפצי שמים אינן בכלל".

מקור דברי הרא"ש והרמב"ן

הגמ' נדרים (טז: - יז:). מנין שאין נשבעין לעבור על המצוות, ומביאה הגמ' במסקנה שני פסוקים "לא יחל דברו דברו לא יחל אבל מיחל הוא לחפצי שמים" ומכאן שאין לאו בנשבע לבטל מצווה, והפסי "להרע או להיטיב" לפטור מקרבן.

והקשה **הקרא"א** ל"ל תרי קראי הרי אם אין לאו ודאי שאין קרבן.

ותירץ הרמב"ן, דאה"נ הפסי 'לא יחל דברו' מספיק, ומכאן שאין לאו ואין קרבן, ומהפסי 'להרע או להיטיב' למדנו שאף בכולל ליכא קרבן (אך לאו איכא).

והנה פשט הגמ' (טז:): בנשבע לבטל מצווה, וכן למד שם הר"ן, אך הרמב"ן הרחיב את הלימוד בין לביטול ובין לקיום, וסברתו "וחפצי שמים אינן בכלל", כלומר הפסי' חידש שדבריד הם חסרי ערך מול דברי התורה, ממילא בין לבטל ובין לקיים אין השבועה חלה, ולכן בכולל סובר הרמב"ן כיוון שלא ניתן לומר שאין ערך לדבריד, שכן במקום אחר וודאי יש להם ערך, איכא לאו.

הרא"ש לעומתו הדגיש את הפסי' 'להרע או להיטיב'¹, והנה אף שפשטות למוד זה נכון בין לביטול בין לקיום, אך מ"מ קשה מנא ליה לרא"ש ללמוד מפסי' זה שאף לאו ליכא, והרי הגמ' עצמה היתה צריכה פסי' נוסף 'לא יחל', שאף לאו ליכא.

וצ"ל שלמד הרא"ש, דלקמן (יז:): אין שני פסוקים נפרדים, חד למיפטריה מקרבן וחד למיפטריה מלאו, אלא ייתור הפסי' מלמד שאף לאו ליכא, ולאחר שישנם שני פסי' ניתן להבין את 'להרע או להיטיב' שאף לאו ליכא².

עד עתה, נראה דמסברא דריב"ב צודק ששבועה חלה על מצוות אשר לכן נשבעין לקיים את המצוות. וסברתו לכאוי היא, דאם ניתן ליצור שבועה במקום שאין תוכן יש מאין, כ"ש במקום שהתורה כבר אסרה יש מקום לשבועה לחול לחזק ד"ת, אלא שהפסי' חידש שאין לאו או אין קרבן.

וכן בהסבר הגמ' אצלנו, והלא מושבע ועומד, ביארו הראשונים מפסי' ולא מסברא כפי הקריאה הראשונה בסוגיא, מפני שלראשונים אלו סברת ריב"ב היא הדומיננטית ומוסכמת אף לרבנן אלא שלמדו מפסי'.

הר"ן למד, ד'להרע או להיטיב' הוא פטור רק מקרבן.

הרא"ש למד דפוטור מהכל ואף מלאו.

הרמב"ן למד מפסי' 'לא יחל דברו'.

התוס' (שבועות דף כז:). מיישב את הגירסא 'דברי ריב"ב' ולא 'כדברי ריב"ב', ובא לחלק בין לאו לעשה, וכתב, שבלאו יש טעם אחר שלא תחול השבועה, והוא אין איסור חל על איסור, ולכן אף ריב"ב מודה לרבנן שאין שבועה, וכל מחלוקתם בעשה.

¹ **הערת המערכת**: ראה בדברי הרא"ש (ח. ד"ה 'והלא', (ט. ד"ה 'נדר', (יז. ד"ה 'אינו'.

² עיין **חזו"א** שתירץ באופן אחר את הגמ' לאחר שהפסי' "להרע או להיטיב" חידש שאין קרבן ניתן ללמוד מהפסי' לא יחל שליכא לאו ומיירי בשבועה ולא בנדר.

והוכיח כן מדברי הגמ' (כג:) גבי "שבועה שלא אוכל ואכל נבילות וטריפות, והלא מושבע ועומד מהר סיני". משמע דליכא מאן דפליג דבלאו אין השבועה חלה לקיים המצוות.

מתוך דבריו עולה, ששאלת הגמ' מושבע ועומד היא, אאחע"א, ונראה שנכון לשאול כן אף בעשה בגמ' דידן, שאם לא כן דוחק להסביר את לשון מושבע ועומד (נדרים ח.) ומושבע ועומד (שבועות כג:) אחרת. וביותר יש להוכיח כן בהדיא מדברי התוס' (שבועות כג:) שהוכיח שאין איסור לאו חל על איסור עשה, ממתנה לעני, כלומר, אף הנשבע לקיים עשה של מתנה לעני- "נתן תתן", לא תחול שבועתו מדין אין איסור לאו חל על איסור עשה ד'נתן תתן'.

מעתה נבין ג"כ את דברי התוס' בסוגיין, שכתב 'והלא מושבע ועומד ואין שבועה חלה על שבועה' ולא הוסיף פסי כלל, ונראה שדבריו כדברי התוס' בשבועות, שלמד מסברא מושבע ועומד אאחע"א.

הרמב"ן (חידושים שבועות כ.) חלק בהדיא על דברי התוס', וכתב שלריב"ב שבועה חלה לקיים בין בלאו בין בעשה, ולא אמרינן אאחע"א, מפני שהשבועה דומה לאיסור מוסיף- שיש קרבן.

מעתה יובן ג"כ מדוע הסבירו הרמב"ן וסיעתו אחרת מדברי התוס' בשאלת הגמ' 'והלא מושבע ועומד'.

בהמשך **התוס'** (שבועות כז.) כתב: "ודוקא בלקיים המצות כגון לישב בסוכה, או לאכול מצה מחייב ר' יהודה וטעמא כדאמר בנדרים (ח.) מנין שנשבעין לקיים המצות שנא' נשבעתי ואקיימה וה"נ מחייב עליה קרבן".

דקדק **הרעק"א**, דטעמו של ריב"ב איננו מסברא כפשט המשנה אלא מפסי שכלל לא הוזכר במשנה אלא בנדרים "נשבעתי ואקיימה", ונמצא דנחלקו ריב"ב ורבנן בפסי 'נשבעתי ואקיימה', דלריב"ב ילפינן שהנשבע לקיים המ"ע מתחייב אף קרבן ולרבנן ילפינן מהפסי לזרוזי נפשיה כמסקנת סוגיין ולכן אין השבועה חלה כלל.

לפ"ז, המשיך רעק"א לדייק דנחלקו הר"ן והתוס'. לר"ן מסברא שבועה חלה לקיים המצווה כפי שהזכרנו אלא שהפסי 'להרע או להיטיב' חידש אחרת, ואילו לתוס' מסברא לא תחול השבועה לקיים מטעם שאאחע"א והפסי 'נשבעתי ואקיימה' מחדש שחלה השבועה.

ויש לעיין, מדוע לא סבר הר"ן אאחע"א. יתכן וסבר כפי שהזכרנו לעיל ברמב"ן, דיש איסור מוסיף. ויתכן ובעשה אין לומר אאחע"א. ויתכן כקושיית הקובה"ע בשבועה אין בעייה של אאחע"א, מפני שבשבועה נאסר עליו לחלל דיבורו וממילא זהו איסור אחר לגמרי מהאיסור שהמצווה אסרה עליו או חייבתו.

הש"ך (יו"ד סי' רלח, ה. הוב"ד באבנ"מ שו"ת סי' יב) נקט דהאומר 'שבועה שלא אוכל נבילות' ובשעת חליו הותר לו לאכול אין צריך התרה.

והטעם הוא, שהשבועה כלל לא חלה ולפיכך אם הותר לו לאכול מפני חליו אין כאן שבועה כלל ואין צריך התרה.

ותמה עליו **הפמ"ג** (או"ח, בפתיחתו להלכות פסח) וז"ל: "דנהי דקיי"ל דאאחע"א היינו לחייב שתיים אבל מ"מ תרין איסורין רביעי עליה וביבמות נפק"מ לקוברו בין רשעים גמורים... והשתא למ"ש הש"ך למי שנשבע על הנבילה דאינו חל וכשהוא חולה אח"כ אין צריך להתיר דאין השבועה חלה ש"מ דסובר דאאחע"א ואף תרין איסורין לא רביעי עליה כלל והוא פלא בעיני וצ"ע לדינא טובא".

המתבאר מדבריו, שלמד הא דאין שבועה חלה על המצוות הוא מטעם דאחע"א ולכן תמה על דברי הש"ך מדוע לא יצטרך להישאל על שבועתו, דנהי דקיי"ל דאחע"א מ"מ תרין איסורין רביעי עליה ואם הותר האחד תחול השבועה למפרע.

אך הש"ך, למד הטעם דטעם אין נשבעין על המצוות הוא, דאין ערך לדברים במקום תורה ולפיכך אין כאן כלל שבועה וא"צ התרה וכן דייק הנוב"י מפשטות לשון הגמ' מושבע ועומד ולא כתבה אחע"א. מ"מ מתוך עיוננו נראה, שמחלוקת אחרונים זו היא בעצם מחלוקת הראשונים התוס' אכן למד הטעם אחע"א הרמב"ן וסיעתו למדו כסברת הש"ך דבריך הם חסרי ערך מול דברי התורה אך למדו זה מקרא 'לא יחל דברו' א"נ 'להרע או להיטיב'.

איסור כולל

הנה, הגמ' בשבועות (כג.) לגבי נשבע שלא לאכול נבילות וטריפות, שאלה והלא מושבע ועומד ותירצה שני תירוצים: ר' יוחנן סבר דבכולל דברים המותרים עם דברים האסורים. ור"ל סבר במפרש חצי שיעור אליבא דרבנן א"נ בסתם אליבא דמ"ד אדם אוסר עצמו בכל דהו.

בהמשך דבריה הגמ' דוחה את דעת ר' יוחנן מפני ש"לא משכחת בהן" כלומר שלא ניתן להישבע שבועה שאוכל נבילות ושחוטות כלי לדעת הבבלי אין נשבעין לבטל המצוות אף בכולל.

והקשו התוס' שבועות (כד. ד"ה 'אלא הן') מדברי הירושלמי שבועה שלא אוכל מצה ואכל מצה בלילי פסח חייב אלמא דבאיסור כולל חיילא שבועה לבטל את המצווה שלא כדברי הבבלי.

אכן, בעה"מ כתב שישנה סתירה בין הבבלי לירושלמי ומסתברא שאין הלכה כירושלמי. אמנם תוס' בא ליישב בבי' יישובים:

א. אם הזכיר בפירוש לא תחול השבועה, אך בירושלמי מיירי שלא הזכיר 'פסח' מפורש ולפיכך חלה שבועתו. וסברתו היא, כשמזכיר בפירוש עומד מול דברי התורה ולכן לא תחול שבועתו אך במקום שסתם לא עומד מול דברי התורה בהדיא ולכן תחול שבועתו.

ב. שקיום השבועה בקום ועשה נגד התורה לא חלה השבועה לבטל המצווה, אך בירושלמי קיום השבועה בשב ואל תעשה ולכן תחול השבועה.

וסברתו היא, דעל האדם שני חיובים סותרים, כאשר חיוב התורה בקום עשה וחיוב השבועה בשב ואל תעשה, לדוגמא: התורה מצווה לאכול מצה והאדם בשבועתו חייב עצמו שלא לאכול מצה נאמר שב ואל תעשה שלא לאכול, כלומר שבועתו חלה כדברי הירושלמי אך בבבלי האדם מצווה בשב ואל תעשה שלא לאכול נבילות וטריפות ובשבועתו חייב עצמו לאכול בקום עשה שוב נאמר שב ואל תעשה אך הפעם נמצא שלא חלה שבועתו. כלומר, בגלל ההוראה המעשית שב ואל תעשה דנים האם מעיקרא חלה שבועתו או לאו.